

РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА В ПЕРІОД РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ МОБІЛІЗАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (1941-1945 РР.)

Актуальність теми дослідження обумовлена спробою розкрити маловідомі світоглядні причини (а саме релігійну складову) проблемності радянських мобілізацій в Україні, що не знайшло відображення в сучасній історіографії, а без їх розуміння висвітлення тогочасних подій та військово-мобілізаційного процесу залишається неповним та однобічним.

Новизна дослідження полягає у спробі розкрити релігійну ментальність радянського військовослужбовця в умовах військових мобілізацій тоталітарного режиму СРСР на території України в 1941-1945 рр.

Метою цієї наукової публікації є висвітлення духовно-історичного виміру військово-мобілізаційних заходів завдяки використанню «усної історії» військовозобов'язаних, як індивідуумів із власною ментальністю, на теренах України.

Проблема радянських військових мобілізацій українського населення до лав Червоної армії у роки Другої світової війни належить до маловивчених та дискусійних питань вітчизняної історіографії. Тривалий час вона практично не вивчалась, адже наказом НКО № 034 від 15.02.1944 р. були введені «Правила зі збереження воєнної таємниці у пресі», за якими першими у списку небажаних для друку стали таємні мобілізаційні накази Народного комісара оборони (НКО) та Державного комітету оборони (ДКО). Вказані вище документи були розсекречені лише наприкінці 90-х років ХХ століття, що дало можливість висвітити в наукових дослідженнях конкретний хід вирішення командуванням РСЧА, а також предметно оцінити радянське військово-мистецтво і ставлення держави до власного народу. Цей аспект проблеми простежується в наукових студіях дослідників В. Трофимовича [11], П. Ткачука [11], В. Короля [5] та ін. А також, у кандидатській дисертації Л. Рибченко «Радянські військові мобілізації 1943 року на території Лівобережної України» [9]. Але важливий духовно-людський аспект цієї наукової проблеми залишався за межами уваги істориків.

Перехід від «людини цивільної» до «людини воюючої» в умовах тоталітарного режиму являється особливим явищем, не тільки як соціальним, але й психологічним. Особливо для релігійної меншості в ідеологічному просторі радянського атеїзму. Тому основним завданням цієї статті є спроба розкрити людські прояви релігійної складової військово-мобілізаційного процесу на території України, взявши за основу методологічні засади методології історичного синтезу та використання теорії ментології.

Один із українських дослідників ментальності Р. А. Додонов виокремлює три рівня структури ментальності: психоенергетичний, несвідомий і логічний. Беручи за критерій форму існування психічної інформації, а саме її поле, образи та поняття. Він розробив схему виникнення ментальних автоматизмів, що полягала в наступному: «найбільш оптимальні прийоми мислення стають «привичками свідомості», аксіомами, очевидність яких отримує спадкове закріплення («логічний рівень»). Потім ця очевидність витісняє несвідоме, перетворюючись в архетипи, символи і т. п. («несвідомий рівень») і навіть в «облоговий», залишений безпосереднього зв'язку із мисленням, «психоенергетичний» рівень» [1, с. 8]. Він вважає, що у «верхні поверхи» духовного життя (культура, релігія) попадає ментальність в трансформованому вигляді і розтворюється в національному характері, суспільній думці, формах суспільної свідомості» [1, с. 8].

Радянська держава та правляча партія прикладали зусиль сформувати на логічному рівні якісно нові види соціальної, політичної та світоглядної ментальності. Але релігійні прояви «старої» світоглядної ментальності залишалися на несвідомому та психоенергетичному рівнях, що давало основу для індивідуального конфлікту радянської людини, особливо в умовах війни. Це було однією із причин прояву релігійного фактору у Другій світовій війні, що реалізовувалося лібералізацією релігійної політики СРСР та релігійним патріотизмом в цій війні. Але поряд із «одержавленою» релігійністю більшості завжди існує релігійність меншості, позиція якої відносно «патріотизму зі зброєю в руках до останньої краплі крові» будувалася на давніх традиціях християнського релігійного пацифізму. Саме ця позиція була основою релігійної ментальності військовозобов'язаних, яка ставила людей у ситуативний конфлікт з умовами військового часу та тоталітарним режимом як у СРСР, так і в гітлерівській Німеччині [3; 6; 7].

На початок війни в СРСР питання військової служби регламентувалося Конституцією СРСР (1936 р.) та Законом про загальну військову повинність (1939 р.). За ними на дійсну військову службу щороку з 15 вересня до 15 жовтня призивалися юнаки, яким у рік призову виповнилося 19 років, а також 18-річні випускники середніх шкіл. Призов здійснювався призовними комісіями й відбувався на базі районних та міських військових комісаріатів. Особи, які були заарештовані, вислані, а також ті, хто за рішенням суду були позбавлені виборчих прав, під час відбування покарання не призивалися [8, с. 303].

З нападом нацистської Німеччини та СРСР, у перший день війни Указом Президії Верховної СРСР була оголошена загальна мобілізація. 23 червня на території 14 з 16 існуючих на той час військових округів, у тому числі трьох українських – Київського, Харківського, Одеського – почався призов військовозобов'язаних чоловіків віком від 23 до 36 років (1905-1918 р.н.). Призовний контингент 1919 р. н. – 1922 р. н. на момент

початку війни перебував на дійсній військовій службі [8, с. 304]. 10 серпня 1941 р. була оголошена друга загальна мобілізація військовозобов'язаних вікових категорій від 22 до 37 років (1904 р. н. – 1919 р. н.). З метою комплектування нових формувань та поповнення військ наприкінці 1941р. також була проведена мобілізація військовозобов'язаних від 37 до 41 років (1900 – 1904 р.н.), а в грудні 1942 р. граничні вікові межі несення військового обов'язку встановлювалися від 18-ти до 55-ти років (1924 – 1887 р. н.).

Україна в Другій світовій війні була не лише ареною визначних військових операцій, а й масштабних мобілізацій. За часи війни Україною прокотилися дві хвилі мобілізацій. Перша (23 червня 1941р. – до повної окупації) – збігалася із оборонними боями; друга (1943 – 1945 рр.) – з проведення наступальних боїв. За перші місяці війни з України до Червоної Армії було мобілізовано 2 515 891 чоловік (за іншими даними – 3 184 726 чоловік) [8]. Перша хвиля мобілізації на території України супроводжувалася значними патріотичними настроями. Упродовж липня-серпня 1941р. радянські газети вміщували численні фото, на яких були зображені натовпи людей біля мобілізаційних пунктів у Києві, Харкові та ін. Призовники молодого покоління були сповнені патріотичних почуттів. «Завтра день мого народження. Мені 23 роки. Усі ці роки я був сином вільного народу. Пишаюся. Сміливо й легко мені йти у бій за честь слов'янського народу», – писав у листі батькам в перші тижні війни червоноармієць В. Панкратов [8].

Однак патріотичне піднесення, що охопило радянських людей у час переможного наступу Німеччини, стало швидко спадати. Причинами були швидкий ворожий наступ, відсутність достовірної інформації про події на фронті, поширення панічних чуток, проведення поспішної евакуації держаних установ, військкоматів, родин партійної номенклатури тощо. Все це спричиняло спроби уникнення військового призову, кількість яких дедалі збільшувалася. Також поширеними ставали випадки дезертирства, здачі у полон у військах.

Друга хвиля мобілізації на території України почалася у 1943 р., одразу з початком звільнення Харківської, Луганської і Сумської областей. Умови цієї радянської військової мобілізації були докорінно змінені. Відтепер відбувалася подвійна мобілізація – призовними комісіями воюючої Червоної армії та місцевими військкоматами. Право першочергового призову на звільнених територіях було надане саме РСЧА. Мобілізації армійськими призовними комісіями підлягало чоловіче населення віком від 17 до 50 років, з числа тих, хто з початку війни не призивався на фронт. На перший погляд це виглядало доволі “ліберальним” нововведенням, адже ще донедавна у своїх промовах Й. Сталін засуджував людей, які залишилися на окупованій території. Тепер же вони мали можливість легалізуватися, потрапити до лав Червоної армії, відзначитись, отримати нагороди. Але це нововведення нівелювалися безвідповідальним, безжальним використанням місцевого поповнення у наступальних боях, що, між іншим, було ще й виявом підозрливості та недовіри влади стосовно осіб, які перебували на окупованій території. У першу чергу, це позначалось на змінених правилах мобілізації, навчання та використання на фронті призовників та військовозобов'язаних, які раніше не призивались до РСЧА, а особливо на правилах мобілізації найбільш підозрілого, на думку радянського керівництва, контингенту – колишніх радянських військовополонених та оточенців [8, с. 307].

На початку січня 1943р., відповідно до наказу Ставки ВГК №089 від 9 лютого 1942 р. “Про призов до Червоної Армії громадян, які мешкають на визволених від окупації територіях”, Головупраформом Червоної армії була розроблена і розіслана військовим радам фронтів “Інструкція про порядок проведення призову військовозобов'язаних і призовників на визволених від німецької окупації територіях” [8, с. 308]. Згідно неї призову в армію не підлягали наступні категорії громадян: голови виконкомів, секретарі райкомів ВКП(б), голови сільрад, колгоспів, начальники політвідділів та інженери-механіки радгоспів, директори і старші механіки машинно-тракторних станцій і майстерень, завідувачі фермами, зоотехніки, агрономи, лікарі та висококваліфіковані спеціалісти сільського господарства. Усім їм надавались відтермінування від призову [6, с. 308].

Релігійна складова в період військових мобілізацій проявлявся через дії осіб, що сповідували євангельське християнське вчення та мали підлягати призову до лав Радянської армії. Але прихильність їх ідеям релігійного пацифізму ставило їх в світоглядне конфліктне положення відносно існуючих правил цих мобілізаційних заходів. Хоча Конституція СРСР 1936р. закріплювала ст. 124 право свободи совісті, але «дієве» збереження цього права при чесному виконанні суспільного обов'язку вона не передбачала [4]. Лише з грудня 1943 р. в армію не призивали осіб, що мали духовне звання [8, с. 308], це було наслідком нової сталінської релігійної політики, яка була «відповіддю» на окупаційну релігійну політику, а також певним актом лібералізації відносин з релігійними інституціями, що призивали своїх вірян до внесення у війну власних зусиль, не згадуючи минулих репресій богоборницького більшовизму. Поряд із патріотичними зверненнями православних ієрархів до своїх вірян існували подібні звернення Всесоюзної Ради євангельських християн і баптистів. Так, 26 липня 1942 року за дорученням цієї ради її керуючі М. Орлов, Я. Жидков, М. Голяєв підписали листівку-звернення до віруючих, що проживали на окупованих територіях [16]. В ній містився заклик допомагати партизанам і «розглядати ворога під будь-якою маскою» [16, арк. 2]. Також, наголошувалося, що «багато братів і сестер відправились добровольцями на фронт, а решта посилено працює на заводах і фабриках та турботою про поранених укріплюють нашу армію» [16, арк. 2].

Вакуум законодавства, обумовлений радянською тоталітарною атеїстичною системою, створював умови для актових проявів релігійної ментальності зі сторони більшості євангельських християн. Специфічною особливістю цих проявів було те, що більшість призовників, що проживали під німецькою окупацією, відчували на

собі можливість користуватися де-факто правом свободи совісті, яка укріпила в них релігійні переконання. Прикладом може слугувати історія життя П. Нахайчука, який попавши під першу хвилю військової мобілізації, як курсант офіцерського училища, виконував суспільний обов'язок обороняючи Крим від гітлерівської армії, де й потрапив у полон. Але чудом залишився живим збігши із поїзду, що від'їжджав із оstarбайтерами до Німеччини [14, с. 165-169]. Повернувшись додому в с. Єрки Катеринопільського р-н, знайшовши євангельських віруючих, і 13 вересня 1942 року Петро прийняв водне хрещення, розпочав регулярно відвідувати церкву баптистів... [14, с. 174]. Коли територія Катеринопільського району була звільнена від гітлерівських загарбників, Петра Івановича і двох інших братів по вірі, арештували із-за їхніх релігійних переконань, оскільки вони відмовились брати в руки зброю. «Ми просимо альтернативну службу, - заявили вони. – Згідні виконувати саму тяжку роботу: розмінювати, виносити поранених із поля бою, але вбивати не можемо, тому що в заповідях Божих сказано: «Не вбий!» [14, с.183]. Реакція на ці слова була доволі агресивною під час допитів слідчі били віруючих, умовляли під страхом смерті відмовитися від віри. А в камері колишні поліцаї та старости дивувалися їх щирості і радили: «Ви, щоби вас не мучили, для виду відмовтесь від Бога, а самі моліться таємно, щоби ніхто не знав» [14, с. 184]. Інколи навіть бузувірською перед святом Пасхи слідчі із неприхованою загрозою попередили, що приготували для них «солодкий» подарунок до цього свята. «Першою глибокою темною нічю в темничний двір вивели Андрія Яковича Кожушко. Поставили до стіни і сказали: «Попереджуємо тебе останній раз: якщо відмовишся ти зараз від своїх переконань, ми тебе розстріляємо тебе як собаку!». «Ні, я не відмовляюся, - мужньо відповів Андрій Якович. – Я вірю Господу!». «Ну тоді попросайся із своїм святим життям! – прогрімліли вистріли – кулі ударили над головою в'язня, осипавши осколки цеглин». «Ти ще живий? – знущаючись, запитали слідчі). «Так, живий...». «Відмовляєшся від свого Бога?». «Не відмовлюсь від Нього ні за що і ніколи, тому що твердо вірю Ісусу Христу!» [14, с. 184]. Потім прослідувало побиття. Таки процедуру «виховання в душі комунізму» повторили із іншими «відмовниками». Невдовзі А.Кожушка засудили на 10-ть років неволі в концтаборах Казахстану [14, с.186], але через рік визнавши, що він осуджений незаконно звільнили [14, с. 188]. П. Нахайчука, внаслідок хвороби від перенесених побоїв, відпустили додому, оскільки медична комісія визнала його непридатним для військової служби [14, с. 188].

Історія життя Івана Білогуба також підтверджує факт, що релігійна політика окупаційної влади дала змогу укріпити релігійні переконання, які змусили виступити проти тоталітарних методів військової мобілізації. Він розпочав у часи окупації відвідувати помісну церкву християн віри євангельської с. Пекарі Канівського р-н. «Після звільнення України від фашистських загарбників його покликали на службу в Радянську Армію. Уже в Канівському військовому комісаріаті він ввічливо, але твердо заявив, що згоден іти на фронт або служити в армії, виконуючи саму тяжку роботу – рити окопи, наводити мости і переправи, спасати поранених на полі бою, розмінювати місцевість, але не може вбивати собі подібних і порушувати цим Божу заповідь: «Не вбий!», а тому ніколи не візьме в руки ніякої смертоносною зброї [13, с. 97]. Але офіцери військкомату відреагували на такі заяви знущаннями. «Намагаючись все-таки заставити юнака взяти до рук гвинтівку, нагло вішаючи її йому на шию на декілька годин, а потім відправляли на примусові роботи. Він терпеливо переносив це випробування. А наостанок його із такими же 6-ма віруючими відправили в один із військових підрозділів, дислокований у Вологодській області Росії, де знову і знову пробували заставити взяти зброю, але так і не змогли зламати волю рішучого юнака. Їх арештували і віддали під суд військового трибуналу, щоби судити по закону військового часу. Ніхто не слухав їх пояснень про те, що вони не можуть присягати, бо в тексті військової присяги є слова клятви, а Бог же у Св. Письмі забороняє давати будь-які клятви; що вони не можуть брати зброю та іти з ним в інші країни ще й тому, що Отець Небесний сказав, що хто прийде з мечем, той від меча і загине. Військовий трибунал засудив Івана Білогуба до 7-ми років позбавлення свободи у виправно-трудових таборів суворого режиму із наступним 5-літньою поразкою в громадянських правах...» [13, с. 98].

Конфлікт радянської системи в умовах війни із «відмовниками» виробив агресивну практику відносин із ними, яка полягала в: відмовляннях, залякуваннях, побиттях та засудженні до позбавлення волі. Таким чином продовжуючи довоєнний релігійно-державний діалог шляхом репресій. П. Кузьмич, виходець із української сім'ї баптистів с. Вороб'ївки Полонського району Хмельницької області. Пригадував про свого старшого брата Павла: «Польовий військовий комісаріат мобілізував брата Павла в радянську армію. Разом із іншими віруючими він заявив, що не зможе приймати присягу і вбивати, бо це суперечить заповіді Божої: «Не вбий!». Над ними знущалися, їх били, їх загрозували розстріляти, але вони твердо стояли на своєму, пропонуючи виносити під обстрілом поранених із поля бою, виконувати іншу саму тяжку і небезпечну роботу, але тільки, щоби не вбивати собі подібних [14, с. 126]. Крім «традиційних методів виховання» використовували можливість морального тиску на «відмовника». «Коли мати приносила передачі арештованому Павлу, офіцер пробував заставити її переконати сина взяти в руки зброю, інакше його розстріляють, але вона, як істинно віруюча християнка розуміла, що не може штовхати своє рідне дитя до гріха, навіть перед лицем смерті. Павла засудили до 10-ти рокам позбавлення волі в таборах суворого режиму, але через 5-ть років він вийшов на свободу, попавши під амністію» [14, с. 127].

На початку 1944 р. Червона армія була вже на колишньому радянсько-польському кордоні. Проблема мобілізації в Західній Україні залишалася відкритою, адже її населення, на думку керівництва, було недостатньо лояльне до радянської влади. У 1942 р., на підставі розпорядження НКО № М/1/2969 молодший

рядовий склад усіх національностей уродженців західних областей Білорусії, України, Бессарабії та Північної Буковини підлягав відсіву з армії за національною ознакою [8].

Напередодні вступу в західний регіон командувач 1-го Українського фронту М. Ватутін звернувся до члена Військової ради фронту М. Хрушова з запитанням стосовно проведення мобілізації. Останній після відвідин мітингу у визволених Сарнах інформував Й. Сталіна: «Я дійшов висновку, що цих людей треба призивати до Червоної армії й навіть на загальних засадах, як і в східних областях України, лише більш ретельно треба відбирати і відсіювати ненадійних, а також агентуру, що її, безперечно, будуть намагатися засилати до нас німці через цих оунівців, через бандерівців та бульбівців. Я вважаю, що ці люди будуть непогано воювати проти німців» [17, арк. 108]. Так з'явився наказ ДКО «Про мобілізацію радянських громадян у звільнених від німецьких окупантів районах Західної України і Західної Білорусії», згідно з яким і розпочався призов.

У звільнених містах та селах мобілізації підлягали військовозобов'язані та призовники від 19 до 46 років (1925 р. н. – 1898 р. н.). Активною добровільною мобілізацією населення не спостерігалось – переважно люди були стомлені війною й чекали якнайшвидшого її завершення, бажаючи лише одного – аби війна оминула їхні родини. Іноді мобілізації місцевого населення підрозділами УПА та радянськими армійськими призовними комісіями супроводжувались обопільними погрозами й терористичними акціями стосовно цивільного населення. Ветеран війни Петро Григоренко згадував: «...Ми оточили село на світанку. Був наказ у кожного, хто спробує втекти, стріляти після першого попередження. Далі спеціальна команда входила в село і, обходячи будинки, виганяла всіх чоловіків, незалежно від віку, здоров'я, на площу. Потім їх конвоювали у спеціальні табори. Там проводився медичний огляд і вилучалися політично неблагонадійні особи. Одночасно йшла інтенсивна стройова муштра. Після перевірки та первинного військового навчання в спеціальних таборах «мобілізовані» направлялися по частинах: обов'язково під конвоєм, який вислався від тих частин, куди направлялись відповідні групи «мобілізованих». Набране таким чином поповнення у подальшому відпрацьовувалось по частинах... «Добровольців» вербували дещо інакше. Їх «запрошували» на «збори». Запрошували так, щоб ніхто не міг відмовитися. Одночасно в населеному пункті проводились арешти. На зборах організовувались виступи тих, хто бажає вступити до лав радянської армії. Того, хто говорив проти, примушували пояснити, чому він відмовляється, і за перше невдало сказане або спеціально перекручене слово оголошували ворогом радянської влади. Загалом, будь-які такі збори закінчувались тим, що ніхто не повертався додому вільним. Усі виявлялись або добровольцями, або арештованими ворогами радянської влади. Далі добровольці оброблялися так само, як і мобілізовані» [2].

Історія життя Івана Левчука у контексті цих специфічних рис військового мобілізаційного процесу на західноукраїнських землях розкриває, те що прояв релігійної ментальності не має обмежень навіть в у протистоянні агресивно-адміністративними засобами радянського тоталітаризму ідеології націоналізму. Сам І. Левчук являється вихідцем с. Сошичне Камінь-Каширського району на Волині. «Коли в 1944 році Радянська Армія гнала гітлерівську армію на Захід, радянські польові військові комісаріати проводили примусову мобілізацію на фронт усіх чоловіків призовного віку. Причому не завжди це здійснювалося цивілізаційним шляхом. Інколи юнаків або чоловіків хапали просто на вулиці» [14, с. 19]. Одному із своїх друзів Дмитру Васильовичу Ходаковському він розповідав, що: «перший раз у час призову за відмову взяти зброю його тримали у холодному сараї в одній нижній білизні. Від холоду Левчук пробував зігрітись, зарившись в дерев'яну стружку, але зігрівала тільки молитва: доки молився, було тепло. Тільки перестав – розпочинав мерзнути. Потім його кинули в погріб, де все ж було тепліше. Кожний раз на допитах сильно били. Його цивільний одяг хтось вкрав, то Івану дали порвані, у багатьох місцях пропалені та зрешечені кулями шинель і гімнастерку. Коли його садили в кузов автомашини, він противився. Його побили тоді так, щоб вже в кузові авто він втратив свідомість. Конвоїри, щоби за нього не відповідати перед керівництвом, викинули мертве, як їм показалося, тіло на дорогу, щоби доповісти, що арештант загинув при спробі втечі. Слідом за машиною рухалися танки. Танкісти помітили на дорозі тіло в радянській військовій формі, і, прийнявши його за труп, який вони ледь-ледь не роздавили гусеницями, але відтягнули все-таки його убик. Слідуючи за танкістами санітари виявили у юнака слабе серцебиття і доставили його у військовий госпіталь, що знаходився у селянських хатах» [14, с. 19-20].

Вдруге він потрапив під призов, «коли він йшов на богослужіння, - через багато років розповідав він це своєму другу Адаму Озерчуку, - але по дорозі його схопили, посадили в кузов вантажної автомашини під охороною автоматників та й об'явили, що мобілізують його на фронт. Коли він сказав, що ні при будь-яких обставинах не візьме зброю, його кинули спочатку разом із іншими арештованими під охороною часових у обнесений колючим дротом котлован...» [14, с. 20].

Одного разу «одного віруючого, що також знаходився в цьому котловані, військовий трибунал за відмову взяти зброю засудив до розстрілу. Цей брат гірко плакав, бо у нього було шестеро маленьких дітей. Іван Левчук в своїй простосердечності звернувся до начальника: «Розстріляйте, будь-ласка, замість цього брата мене! Не зоставляйте сиротами його шістьох дітей!». Офіцер був здивований такою рішучістю. Він знав, що радянські закони не передбачають заміну одного засудженого до розстрілу на іншого, якого можливо, очікує ж така сама участь. Але вирішив потішитись і випробувати юнака на міцність. Левчука заставили викопати собі яму. Поставили до неї спиною. Начальник сам дістав із кобури пістолет. Довго цілився, а потім тричі нажимав на

курок – пістолет тільки клацав, але не стріляв. То чи це були осічки, то чи офіцер цілився незарядженим пістолетом – тяжко зараз сказати [14, с. 21]. Але Іван дійсно був готовий попроситися із своїм життям заради свого брата по вірі: «Застріліть із автомата, але відпустіть цього батька до дітей!». «Ми тебе ще також встигнемо розстріляти!» - відповів офіцер. «А смерть на смерть ми не міняємо»... [14, с. 21-22].

У рік 1944, остаточного визволення території України, на тлі боротьби двох світоглядів (українського націоналізму та радянського націонал-комунізму) за людський потенціал проявлялася релігійна ментальність в умовах військового часу, що виражалася в молитві, відмові від володіння зброї із цілою людиновбивства, відмови від присяги та братської самопожертви. Але не часто релігійна ментальність особистості, свідомість якої перебувала в перехідній стадії між милітаризацією та цивільним станом, мала проявлятися у традиційній репресивній «виховній практиці» радянського режиму. Інколи вона проявлялася лише в молитовному зверненні з цілю оминуті карально-репресивні засоби режиму й не вступати в конфлікт із власною совістю.

Віктор Белих, житель м. Золотоноші (Черкаської області) мав бути мобілізований до лав Радянської армії. «Юнаки, народжені в 1925 року, були повантажені в ешелони і привезені до Саратова для проходження військової підготовки... Віктор молився, щоби Бог позбавив його від необхідності брати в руки зброю. Під час проходження військової медичної комісії в Саратові лікарі виявили у Віктора непрохідність слізного каналу. Місяць лікування в госпіталі виявилось безрезультатним. Лікарі повинні були його виписати на фронт. Віктор продовжував старанно молитися... Ніччю він міцно заснув і не відчув, що через відкриту квартиру його сильно продуло протягом. Ранком, пробуючи встати, від сильного голово кружіння знову упав на постіль. Лікар-отоларинголог підозріло кинула: «Симулюєш». «Відлежусь трохи і піду» - відповів її хворий. Покликали лікаря-терапевта. Він оглянув Віктора, покачав головою: «Чи можна виписувати на фронт тяжкохворого?». Через місяць застуда пройшла, але Віктор не припиняв молитися... Ідучи на чергову комісію, він надіявся тільки на Бога. Професор, який перевіряв у юнака серце, декілька разів виміряв у нього пульс і зафіксував 120 ударів в хвилину. Комісія поставила діагноз: розлад серцево-судинної системи і зробила висновок: «До військової служби непридатний» [12, с. 18].

Подібний прояв релігійної ментальності в тилових умовах можна прослідкувати в спогадах О. Соболева: «Коли розпочалася війна СРСР з Німеччиною, мені ще не виповнилося й 14 років, а 1945 мене виповнилося 17 років і мене мобілізували на фронт. В навчальному підрозділі я постійно молився Богу: «Боже, я не встигну прийняти водне хрещення і стати членом церкви. Якщо я відмовлюся вбивати інших людей на фронті, мене можуть засудити до розстрілу або, в кращому випадку, до довгого терміну позбавлення волі. Я готовий до цього, але чи буду я спасений? Дай мені час, Господи!». І Бог почув мою юнацьку молитву. Військово-медична комісія дала мені відстрочку, а потім, слава Богу Друга світова війна закінчилася. Бог дав мені час!» [15, с. 217-218].

Отож, релігійна складова в період радянських військових мобілізаційних заходів на території України в часи Другої світової війни проявлялася через установки релігійної ментальності серед представників релігійної меншості СРСР, які підлягали призову до лав Червоної армії згідно чинного законодавства. Ці призовники перебували у стані духовної конфронтації із радянською владою, яка ускладнювалася умовами війни, наслідками релігійної політики німецьких окупантів, тоталітарним режимом та вакуумом законодавства відносно здійснення конституційного суспільного обов'язку при дотриманні свободи совісті. Це змушувало призовників відстоювати своє право свободи совісті актами відмови від зброї та присяги під дією морально-фізичного тиску радянського тоталітаризму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Додонов Р. А. Теория ментальности: учение о детерминантах мыслительных автоматизмов. – Запорожье: «Гандем-У», 1999. – 264 с.
2. Замятин С.С. Временные бойцы. Книга на сайті журналу “Самвидав” за адресою: http://zhurnal.lib.ru/z/zamjatin_s_s/vrem_boets.shtml.
3. История Теодора Роллера. – Режим доступу: http://cripo.com.ua/?sect_id=9&aid=102247
4. Конституція СРСР 1936 року. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm#10>.
5. Король В. «Чорна піхота» – як все було / В. Король // Історія в школі. – 2013. – № 11 – 12. – С. 18–26.
6. Норберт Еліас. Про німців. – Київ: «Юніверс», 2010. – 432 с.
7. Радио Ватикана. Свидетели: Йозеф Майр-Нуссер. – Режим доступу: http://ru.radiovaticana.va/storico/2009/03/13/свидетели_йозеф_майр-нуссер_rus-272474
8. Рибченко Л. Радянські військові мобілізації на території України у 1941—1945 рр. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/9.pdf>
9. Рибченко Л. Радянські військові мобілізації 1943 року на території Лівобережної України. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01 – історія України. – Київ, 2010. – 19 с.
10. Сенявская Е. С. Психология войны в XX веке: исторический опыт России. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. — 383 с.
11. Трофимович В. В., Ткачук П. П. Найбільша народна трагедія і найвеличніший подвиг в ім'я майбутнього.

12. Усач Н. П., Трофименко В. М. Водимые Духом Святым (Виктор Белых и сподвижники). К истории пятидесятнического движения: сборник док. повестей и очерков, 2-е изд. – Винница: «Континент-Прим», 2003.

13. Усач Н. П., Трофименко В. М. Испытанные Богом. К истории пятидесятнического движения: сборник док. повестей и очерков, 1-е изд. – Винница: ГП «ГКФ», 2010. – 224 с.

14. Усач Н. П., Трофименко В. М. Крещенные Огнем (Иван Левчук и сподвижники). К истории пятидесятнического движения: сборник док. повестей и очерков, 2-е изд. – Винница: «Континент-Прим», 2003.

15. Усач Н. П., Трофименко В. М. Побеждающий. К истории пятидесятнического движения: сборник док. повестей и очерков, 1-е изд. – Винница: ГП «ГКФ», 2011. – 240 с.

16. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 23. – Спр. 369. – Арк. 2.

17. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 70. – Спр. 101. – Арк. 108.